

IQTISODIY BARQARORLIKNI TEJAMKORLIK OMILLARI TA'SIRIDA TA'MINLASH MUAMMOLARI

Obidova Feruza Yahyoyevna

Jizzax politehnika instituti "Iqtisodiyot va menejment" kafedراسi dotsenti

feruza.obidova1971@gmail.com

Nomazova Munira Orif qizi

Jizzax politehnika instituti talabasi

munirkanomozova3493@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada mamlakatimizdagi mavjud resurslardan oqilona va samarali foydalanish natijasida iqtisodiy barqarorlikka erishish nazariy jihatdan tahlil qilingan.

Tayanch soʻzlar: samaradorlik, unumdorlik, ishlab chiqarish, resurslar tejamkorligi, sarf xarajat, kapital sarf, foyda, texnologiya, energiya sigʻimi.

Hozirda jahonning koʻpgina rivojlangan mamlakatlari iqtisodiyoti uchun mehnat, moddiy va pul resurslaridan tejamkorlik asosida foydalanish xos boʻlib, u ishlab chiqarish samaradorligini oshishining muhim omillaridan hisoblanadi. Maʼlumki, sarflangan mehnat miqdori ish vaqti bilan aniqlanadi va shu sababga koʻra, mehnat sarfini kamaytirish ish vaqtini tejash shakliga ega boʻladi. Ish vaqtini tejash yaratilgan iqtisodiy neʼmatlar qiymati birligida, mehnat sarfi salmogʻi qisqarishida va ish vaqtining unumsiz yoʻqotishlari kamayishida Oʻz ifodasini topadi. SHuningdek, har qanday yoʻqotishlarga, mehnat vositalarining qisman yoki toʻliq eskirishiga olib keluvchi turli sabablarni bartaraf qilish yoʻli bilan qiymatni tejash mumkin boʻladi.

Tejamkorlikka erishishni taʼminlovchi omillar iqtisodiy resurslar unumdorligining umumiy oʻsishida oʻz ifodasini topadi. Resurslar unumdorligi ortishi iqtisodiy resurslar tejalishini taʼminlaydi va mahsulot ishlab chiqarishga sarflanadigan moddiy va mehnat sarfi kamayishida oʻz ifodasini topadi. Xozirgi zamon ishlab chiqarish jarayoni uchun mehnat va boshqa iqtisodiy resurslar sarflari nisbatidagi oʻzgarishlar roʻy berishi kuzatiladi. Bunda mehnat salmogʻi kamayib, iqtisodiy resurslar sarfi salmogʻi nisbatan oʻsib boradi va ayni vaqtda mahsulot birligida mujassamlashgan sarflar umumiy miqdori kamayadi. Resurslarning cheklanganligi nafaqat isteʼmolni, balki, ishlab chiqarish va xizmat koʻrsatish hajmini ham maʼlum

darajala chegaralaydi. SHu sababli jamiyat o'z imkoniyatlarini hisobga olib, tovarlar inglub chiqarish va xizmat ko'rsatishning shu davr uchun eng kerakli bo'lgan turlarini tanlab, ularni kengaytirish va rivojlantirishga e'tibor qaratadi.

Bugungi kunda cheklangan iqtisodiy resurslardan va ishlab chiqarish imkoniyatlaridan unumli foydalanib, ehtiyojlarning qondirilish darajasini oshirib borish zaruriyati iqtisodiyot oldiga quyidagi muammolarni qo'yadi:

1. Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishning eng maqbul variantlarini tanlab olish va resurslarni ko'proq shu sohalarga jalb qilish.
2. Mavjud resurslarni tejab-tergab, undan samarali foydalanish.
3. FTT yutuqlarini va yangi texnologiyalarni joriy qilib, ikkilamchi resurslar va chiqitlaridan foydalanishni yo'lga qo'yish, xom ashyo turlari, ularning manbalarini topib, ishlab chiqarishga jalb qilish asosida resurslar unumdorligini oshirishga erishish.

Resurslar tejamkorligi to'g'risida gapirilganda ulardan oqilona va samarali foydalanish nazarda tutiladi. Resurslardan oqilona foydalanish ularning iste'mol xossalari (tabiiy, kimyoviy, fizik va boshqalar)ni hisobga olib, maqsadga muvofiq ishlatilishini anglatadi. Muayyan ehtiyojning qondirilishini ta'minlaydigan mahsulotlarni ishlab chiqarish ayni paytda resurslarning ham miqdor, ham sifat jihatidan aniq o'lchamlarini taqozo etadi.

Biroq amalda har bir resursni to'liq darajada maqsadiga muvofiq ishlatilishi ancha mushkul vazifa hisoblanadi. Ayniqsa raqobat va narx mexanizmlarining samarali amal qilmasligi hamda ma'lumotlarning etarli emasligi ko'p hollarda ulardan noo'rin foydalanish holatlarini keltirib chiqaradi. Buni ob'ektiv sabablar deb tan olishimiz mumkin. SHu bilan birga O'zbekiston Prezidenti SH.Mirziyoevning «IQTISODIYOT TARMOQLARI VA IJTIMOYIY SOHANING ENERGIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISH, ENERGIYA TEJOVCHI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH VA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARINI RIVOJLANTIRISHNING TEZKOR CHORA-TADBIRLARI» to'grisidagi karoriga asosan, mazkur masalani echimi ustida jiddiy ish olib borishimiz lozim.

Resurslardan samarali foydalanish yuqori iqtisodiy natijaga erishish uchun ularni maqsadli ishlatilishini anglatadi. Bunda, garchi iqtisodiy natijaga oqilonalik va tejamkorlikning ta'siri katta bo'lsa-da, yuqori samaraga erishish diqqat markazida bo'ladi.

Umuman olganda, resurslarni tejash mahsulot birligiga ketadigan xarajatlarning kamayishi sifatida aniqlanadi. Bundan tashqari, mazkur tushuncha ularning umumli iste'mol qilinishi natijasida olinadigan foydaning mavjudligini ham taqozo etadi.

Ayni vaqtda resurslarni har qanday tejash ham bir vaqtning o'zida ularning samarali iste'mol qilinish shartlariga javob beravermaydi (masalan, mahsulot iste'mol xususiyatlarining pasayishi hisobiga tejamkorlik). SHu bilan birga, ishshlab chiqarish uchun zarur bo'lgan resurslar iste'molini me'yorga yaqinlashtirish albatta jami iqtisodiy xarajatlarni tejashga olib keladi.

Fikrimizcha, resurslardan samarali foydalanish bir jarayon sifatida uning natijasi mavjud bo'lishini ham ko'zda tutadi. Resurslar tejamkorligi esa ulardan samarali foydalanishning bir vositasidir, xolos.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy adabiyotlarda resurslardan samarali foydalanish masalasiga ko'proq ahamiyat berilib, ulardan tejamli foydalanish masalalari e'tibordan chetda qolgan. Biroq jamiyat taraqqiyotning hozirgi davriga kelib, tadqiqotlarda tejamkorlik masalasi alohida e'tibor qaratish muhim zaruratta aylanib bormoqda.

Tejamkorlikni ta'minlash moddiy resurslardan foydalanish samaradorligini o'stirish buyicha butun amaliy ishlarning asosi bo'lib hisoblanadi. Uning asosiy yo'nalishlari sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- resurslar tejamkorligini ta'minlashning ma'muriy usullaridan iqtisodiy usullariga o'tish;
- resurslar tejamkorligini maqsadli dasturlar asosida tapkit kreting, - barcha turdagi moddiy resurslar sarflarining ilgor texnik-iktisodiy me'yorlari tizimini yaratish;
- mehnat intizomini o'stirib borish;
- barcha turdagi resurslar tejamkorligini iqtisodiy va ma'naviy jihatdan rag'batlantirish hamda xujjatsizlik va isrofgarchilik uchun javobgarlikni kuchaytirish;

kadrlarning iqtisodiy bilimlarini oshirish, resurslar tejamkorligi sohasidagi ilg'or tajribalarni umumtashtirish va tarqatish.

Resurslardan tejamli foydalanishda quyidagilar muhim o'rin egallashini kayd etish lozim:

- mahsulot sifati, uning chidamliligi va xizmat qilishi davrini oshirish;
- ishlatilmay turgan resurslarni ishlab chiqarishga jalb qilish va ichki zaxiralarni harakatlantirish;

-ishlab chiqarilayotgan mahsulot uchun sarflanayotgan energiya sig'imini kamaytirish;

-resurslarning samarali turlarini ishlab chiqarish;

-ishlab chiqarish uchun xom ashyo, material va yoqilg'ining unumli turlarini tanlash resurs yo'qotishlarining (saqlash, junatish va boshqalardagi) barcha turlarini qisqartirish.

YUqoridagilar bilan bir qatorda, tejamkorlikning muhim omillari sifatida quyidagilarni ham ajratib ko'rsatish mumkin: ijtimoiy mehnat taqsimoti;

fan-texnika taraqqiyoti yutuqlaridan foydalanish, iqtisodiyotning turli tarkibiy qismlari o'rtasidagi mutanosiblik va muvozanatni ta'minlanish;

iqtisodiy sub'ektlar o'rtasida samarali raqobat muhitining shakllanishi;

ishchi kuchi malakasining oshishi, boshqarishga zamonaviy usul va vositalarni joriy etish; resurslarni tejoychi va chiqitsiz texnologiyalarning yaratilishi;

xom ashyo na materiallarning sifat jihatidan takomillashuvi, mahsulot material sizimining pasayishiga olib keluvchi sun'iy materiallarning yaratilishi va hokazo.

O'zbekistonda yil davomida narxlar o'sishining sekinlashishi qayd etildi. Yil yakunlari bo'yicha iste'mol narxlari indeksi 8,77% tashkil etdi (2022 yilda bu ko'rsatkich 12,25% bo'lgan edi).

Yil yakunlari bo'yicha qurilish sohasi 6,4 foizga o'sdi, bu esa o'tgan yildagi bilan deyarli bir xil – 6,6 foiz.

sanoat ishlab chiqarish o'sib, 6%ga etdi

bozor xizmatlari hajmi 13,7%ga o'sdi

aloqa va axborotlashtirish xizmatlari 24,6%

ta'lim xizmatlari 22,8%ni tashkil etdi

O'zbekiston iqtisodiyoti 2024 yilda ham ijobiy dinamikani davom ettirishi kutilmoqda. Prognozlarga ko'ra, joriy yilda mamlakat YAIMining o'sishi 5,6-5,8 foizni tashkil etadi

Jumladan, respublikamizda, 2023 yil dekabrda oylik inflyasiya 1,24 foizni tashkil etgan, bunda oziq-ovqatlar 1,3 foizga, nooziq-ovqatlar 1,0 foizga, xizmatlar 1,5 foizga qimmatlagan.

Qayd etilishicha, dekabr oyi davomida asosiy oziqlardan shakar 0,8 foizga, guruch 0,4 foizga, tuxum 0,3 foizga, qo'y go'shti 0,3 foizga, mol go'shti 0,2 foizga, yog' 0,2 foizga, un 0,1 foizga arzonlagan.

SHuningdek, benzin oy davomida 3,3 foizga, propan 5,1 foizga oshgan bo'lsa, «metan» narxlarida o'zgarish bo'lmagan.

Yillik hisobotda esa bug‘doy uni va kungaboqar yog‘i narxlarida pasayish kuzatilgan bo‘lsa, guruch (38,7 foiz), mol va qo‘y go‘shti (9,3 foiz), tuxum (11,7 foiz) va shakar (11 foiz) qimmatlagan.

2023 yil yakunlari bo‘yicha 8,77 foizlik inflyasiya qayd etilgan.

Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi tomonidan baholangan Ishbilarmonlik faolligi indeksi (IFI) 2022 yil dekabr oyida **1054** birlikni tashkil etib, noyabr oyiga nisbatan **5,4** foizga oshgan. SHuningdek, ishbilarmonlik faolligi indeksi o‘tgan yilning mos davriga nisbatan esa **3,3** foizlik o‘shish qayd etildi.

Resurslar tejamkorligini ta‘minlashda ma‘muriy va iqtisodiy usullarni oqilona ishlatish hozirgi tejamkorlik siyosatini amalga oshirish doirasila hat qilishni talab qiladigan muhim muammo hisoblanadi. O‘z-o‘zidan aniqki, bozor iqtisodiyoti sharoitida xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar tejamkorlik shakllarini topishdan va resurslardan foydalanish samaradorligini o‘stirishdan iqtisodiy manfaatdordir.

Resurslarning barcha turlaridan tejab-tergab foydalanish va ularni oqilona sarflash orqali iqtisodiy samarani oshirish mumkin. Buni baholashla resurs sarflarining haqiqiy darajasi ilgor mamlakatlar tajribasida erishilgan natijalar va ilmiy asoslangan me‘yorlar bilan taqqoslanadi. SHu orqali mahsulot, xizmat yoki ish birligiga resurs sarflari eng kam darajaga keltirib boriladi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, tejamkorlik omillari ta‘sirida iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash va samarali iqtisodiy o‘shishga erishish uchun shart-sharoit yaratib beriladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishning 2023 yil yakunlari. - T., 2023.
2. Juraev T.T. Doiraviy aylanishlar modeli: o‘lchamlari, ko‘rsatkichlari va samaradorligi. - T.: Fan va texnologiya, 2012.- 155-6.
3. Обидова, Ф. Я. (2023). УПРАВЛЕНИЕ СИСТЕМОЙ КАЧЕСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ. Экономика и социум, (11 (114)-1), 929-932.
4. Umarova, Z. O., & qizi Nurboyeva, Z. Y. (2024). IQTISODIY RIVOJLANISH SHAROITIDA INNOVATSION LOYIHALARNI BOSHQARISH. Educational Research in Universal Sciences, 3(1), 108-113.
5. Odilovna, U. Z., & Alexandrovich, A. A. (2024). ECONOMIC AND LEGISLATIVE CORNERSTONES OF INVESTMENT POLICY OF THE

REPUBLIC OF UZBEKISTAN. JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE, 3(1), 87-90.

6. Obidova, F. Y. (2024). TADBIRKOR-ZAMONAVIY MENEJER SIFATIDA. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(1), 103-107.

7. Yahyoyevna, O. F., & Alexandrovich, A. A. (2024). THE ROLE OF FINANCIAL MANAGEMENT IN IMPROVING THE FINANCIAL CONDITION OF ENTERPRISES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 44-47.

8. Obidova, F. Y. (2023). QURILISH KORXONALARIDA BOSHQARUV SAMARADORLIGINI BAHOLASH USLUBIYOTI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 74-78.

9. Feruza, O. (2023). How to Create Effective Marketing Strategies for Your Business. *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*, 2(3), 12-17.

10. Umarova, Z. O., & Obidova, F. Y. (2023). GLOBALLASHUV SHAROITIDA INNOVATSION LOYIHALARNI BOSHQARISH. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(3), 203-207.

11. Obidova, F. Y., & Umarova, Z. O. (2023). BOSHQARUV FAOLIYATINI AMALGA OSHIRISHDA KADRLARNING GENDER TENGLIGI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(3), 208-215.

12. Feruza, O. (2023). How to Create Effective Marketing Strategies for Your Business. *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*, 2(3), 12-17.

13. Yahyoyevna, O. F. (2023). FACTORS AFFECTING THE FORMATION OF INNOVATIVE POTENTIAL AND ITS TRANSFORMATION. *World Economics and Finance Bulletin*, 18, 72-77.

14. Умарова, З. О., & Пулатова, М. (2020). CREATION OF AGROSERVICE SERVICES IN AGRICULTURE. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (6-4), 22-25.

15. Obidova, F., & Umarova, Z. (2021). FOREIGN EXPERIENCE OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT. *Экономика и социум*, (5-1), 376-379.

16. Obidova, F. Y. (2020). GREEN INNOVATION IN BUSINESS MARKET. *Экономика и социум*, (10), 191-194.

17. Obidova, F. Y. (2021). PROSPECTS FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT OF TOURISM. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (4-10), 91-95.
18. Umarova, Z. O., & Obidova, F. Y. (2021). MANAVIY QADRIYATLARIMIZ-MILLIY TARBIYA OMILI. *Global Science and Innovations: Central Asia (см. в книгах)*, 5(1), 137-140.
19. Obidova, F. Y., & Umarova, Z. O. (2021). IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA INNOVATSION LOYIHALARNING O'RNI. *Global Science and Innovations: Central Asia (см. в книгах)*, 3(7), 25-29.
20. Obidova, F. Y., & Muminova, M. (2019). РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (3-8), 44-47.
21. Obidova, F. Y. (2020). SMALL BUSINESS IN THE ECONOMY. *Economy and Society*, (2), 264.
22. Umarova, Z. O., & Obidova, F. Y. (2019). SIGNIFICANCE OF FREE ECONOMIC ZONES IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY. *Actual scientific research in the modern world*, (2-6), 53.
23. Obidova, F. Y. (2017). REFORMING OF THE EDUCATIONAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Actual scientific research in the modern world*, 13(11-13), 87.
24. Умарова, З. О., & Обидова, Ф. Я. (2019). Значение свободных экономических зон в развитии национальной экономики. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (2-6), 53-57.
25. Турумова, Д. (2022). Банк назоратида ички ва ташқи аудит ўтказишининг аҳамияти. *Science and Education*, 3(12), 1013-1022.
26. Турумова, Д. (2022). Банк кредитлари аудитини такомиллаштириш масалалари. *Science and Education*, 3(10), 640-645.
27. Abdumannonovna, T. D. (2023). WAYS OF DEVELOPING THE INTERNAL AUDIT SERVICE IN BUSINESS ENTITIES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 2(8), 37-40.
28. Turumova, D. A., & o'g'li Tolibboyev, Q. G. (2023). AUDITORLIK FAOLIYATIDA TANLAB TEKSHIRISHNING MOHIYATI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(6), 234-240.

29. Turumova, D. A. (2023). O 'ZBEKISTONDA ICHKI NAZORAT TIZIMI–AUDITORLIK TEKSHIRUVI JARAYONINING ASOSIY ELEMENTI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 608-612.
30. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA MUHIMLIK DARAJASI. *SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH*, 2(14), 60-62.
31. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITING MOLIYAVIY BOZOR UCHUN ZARURLIGI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(34), 290-294.
32. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVINI REJALASHTIRISH. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 2(22), 243-248.
34. Abdumannonovna, T. D. (2024). IMPORTANCE AND ROLE OF INTERNAL AUDIT IN ENTERPRISES. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 6-9.
35. Abdumannonovna, T. D. (2024). DEVELOPMENT AND USEFUL ASPECTS OF AUDITING ACTIVITY IN UZBEKISTAN. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 15-18.
36. Abdumannonovna, T. D., & Abdurasul, A. D. (2024). FORMATION OF STATE FINANCE AND AUDIT ACTIVITY IN THE EARLY PERIODS IN UZBEKISTAN. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 34-37.
37. Abdumannonovna, T. D., & Sherzod, K. S. (2024). SIGNIFICANCE AND ROLE OF INTERNATIONAL AUDITING STANDARDS. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 57-60.
38. Abdumannonovna, T. D. (2024). FRAUD DETECTION IN AN AUDIT. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 136-140.
39. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK DALILLARINING AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA DOLZARBLIGI. In " *ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM* (Vol. 1, pp. 469-473).
40. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVINI REJALASHTIRISHNING AFZALLIGI. In " *ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM* (Vol. 1, pp. 474-478).

41. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK TEKSHIRUVIDA EKSPERT ISHLARIDAN FOYDALANISHNING MUHIM JIHATLARI. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (Vol. 1, pp. 483-487).
42. Abdumannonovna, T. D. (2023). AUDITORLIK XULOSASIDA ASOS BOLUVCHI MALUMOTLAR-AUDITORLIK DALILLARI. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (Vol. 1, pp. 494-498).
43. Abdumannonovna, T. D. (2024). THE AUDITOR'S PROFESSIONAL ETHICS ARE THE BASIS OF THE AUDITOR'S ACTIVITY. *JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE*, 3(1), 225-229.
44. Abdumannonovna, T. D. (2024). AUDITOR ISHI SIFATINI NAZORAT QILISHDA AUDITORLIK STANDARTLARINING UYG'UNLIGI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 4(37), 265-270.
45. Ахмедова, Ю. С. (2023). Инвестициялар-Иқтисодиётни Модернизациялашнинг Бош Омили. Barqarorlik Va Yetakchi Tadqiqotlar Onlayn Ilmiy Jurnali, 3(1), 226-229.
46. Axmedova, Y. S. (2024). INVESTITSIYA LOYIHALARI SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING MAZMUNI VA MOHIYATI. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(2), 521-524.
47. Axmedova, Y. S., & qizi Mamadiyorova, F. S. (2024). XODIMLARNI MOTIVATSIYALASHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(1), 611-614.